

Kazinczy eladósodása az 1820-as években*

„A' pénz' szeretete meglepett, bár későn. De a' megtérésre még halálunk órájában is van idő, azt mondják Papjaink”¹ – írta Kazinczy 62. születésnapja előtt néhány nappal, 1821 őszén, barátjának, gróf Dessewffy Józsefnek. E szavak egy tervezett gazdasági vállalkozást bemutató levelet zárnak. Kazinczyt, mint birtokos nemest, nem meglepő, ha foglalkoztatta a gazdálkodás és nyomasztotta a pénzhiány. Azonban a tervek és gondok 1820 körül megsokasodtak, mintha Kazinczyt valóban meglepte volna ekkor a „pénz szeretete”. Az idézett sorokban némi szabadkozás és talán önirónia is érzékelhető: mintha sejtené, hogy ezúttal idegen és veszedelmes tájakra merészkedik. Levelezése és önéletrajzi írásai szerint az 1820-as években több mezőgazdasági vállalkozást is eltervezett Kazinczy. Többnyire földbirtokot, szőlőt, állatokat akart vásárolni, de borral is kereskedett volna. Szerteágazó terveiben talán csak az a közös, hogy egyikre sem volt pénze, mindegyiket kölcsönből akarta megvalósítani. Kazinczy azonban nem volt szerencsés pénzügyekben, legalábbis levelezésében és egyéb iratai között nem tűnik fel sikeres tranzakcióra utaló nyom.

A jelen dolgozat ezen évtized kudarcos vállalkozásainak összképét kívánja felvázolni, elsősorban narratív forrásokra támaszkodva. Kazinczy vállalkozói tevékenységét az egyes ügyletek részletesebb vizsgálata és további levéltári dokumentumok feltárása bizonyosan árnyalni fogja majd. Egyelőre az a célom, hogy felhívjam a figyelmet Kazinczy gazdálkodói terveire, azok lehetséges hátterére, a pénzügyi tranzakciók sajátosságaira és az eladósodás súlyos következményeire.

A tervekről

Kazinczy gazdálkodással és pénzügyekkel kapcsolatos iratanyaga nagyrészt még feldolgozásra vár. A levelezésében számos e témát tárgyaló szövegrészlet található,² de rendszerezve csak két irategyüttes, a Bodzay Sámuel és a Behmer József nevéhez

* A szerző az ELKH-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársa. – A dolgozat „A 19. századi magyar irodalom politikai gazdaságtana” Lendület-kutatócsoport kutatási programjának részeként, annak támogatásával készült.

¹ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19. = KazLev, 17/4014, 541. (KazLev = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, 1–21. kötet, kiad. VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911; 24. kötet, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.)

² Az 1820-as évekre vonatkozó nyomok a levelezésben: VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, I–II., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 584.

köthető ügylet anyaga jelent meg.³ Mindkét tranzakció az 1820-as évek elején jött létre, eléggé zavaros körülmények között. Kazinczy célja az volt, hogy kölcsönhöz, készpénzhez jusson. A két ügylet nagyságrendileg a felhalmozott adósságok harmadát-negyedét teszi ki (erről később még lesz szó).

A Bodzay- és Behmer-ügy szövegeit Kazinczy gyűjtötte össze, mintegy dossziéba helyezte azokat, feltehetően pereskedésre számítva, annak háttéranyagának szánta. A két iratcsomóba vegyesen kerültek levelek, kötelezvények, jogi szövegek és nem utolsósorban Kazinczy kommentárjai, „előadásai”. Ezen „előadásokban” éppen csak utalt azokra a tervekre, amelyek szükségessé tették a kölcsönt. A Bodzay-dosszié egyik – 1821 őszén írt – szövegében csak ennyit árult el céljairól: „Alkuban lévén bizonyos jószág eránt, ’s a’ marhával speculatiót nagyban akarván kezdeni, pénzre való szükségem.”⁴ De ha itt nem is bocsátkozott részletekbe, a rokonoknak és barátoknak írt egykorú leveleiből mégis felvázolhatjuk terveit. A már idézett, Dessewffynek szóló levelében is arról írt Kazinczy, hogy „gazdaságomat mindennemű marhák által akarom jó karba hozni.”⁵ Ténylegesen juhokkal – és nem szarvasmarhákkal – spekulált, olyannyira, hogy másnap egy kalkulust is elküldött a „birkékbe” [!] fektetett pénz biztos megtérüléséről.⁶ E számítás azonban gyenge lábakon állt. Legalábbis erre utal, hogy a gróf kénytelen felhívni Kazinczy figyelmét arra, hogy időnként a birka halandó, a pásztor ügyetlen, a kormány pedig pénzrontó, majd kérve kéri: „Ne gazdálkodjunk vénségünkre, Kedves Barátom!”⁷ Ez a befektetés végül nem jött létre, talán e jó tanácsnak is köszönhetően.

Kazinczynak azonban több terve is volt, és sajnos némelyikébe bele is vágott. 1820. december 21-én e lelkendező sorokat írta Döbrentei Gábornak: „Melly napom vala ez a’ tegnapi! – [...] én egy ötvenezer forintos aquisitiót [szerzeményt] tevék. Mondjad, édes barátom, a’ mi kedves Szemerénknek, hogy Nedeczky Imre Urnak Mihalyi birtoka 300 köbölnyi szántófölddel, nyolcz egész telkes gazdával, két erdővel, tizenhat zsellérrel, ’s egy kőépületekkel teljesen megrakott udvarházzal az enyém.”⁸ Ez volt tehát az a „bizonyos jószág” amelyre alkudozott, ami miatt pénzre volt szüksége. Az alsómihályi Nedeczky-birtok középnemesi szinten tekintélyes nagyságú, több mint kétszer nagyobb Kazinczy 128 köblös széphalmi majorsági szántójánál.⁹ Ugyanezen a

³ [A Bodzay-dosszié], KazLev, 24/6199–6205, 356–377; [A Behmer-dosszié], KazLev, 24/6206–6209, 378–383. – E szövegek hozzáférhetőek elektronikus kiadásban is: KAZINCZY Ferenc összes művei: *Elektronikus kritikai kiadás*, szerk. DEBRECZENI Attila, vezető munkatárs BODROGI Ferenc Máté, ORBÁN László, informatikai fejlesztés NYITRAI Nóra. http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/keziratok.php?tipus=szerzoi_kezirat&m=szk (Letöltés ideje: 2021. június 28.)

⁴ [A Bodzay-dosszié], i. m., 361.

⁵ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19. = KazLev, 17/4014, 540.

⁶ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, [Széphalom], 1821. október 20. = KazLev, 17/4015, 545–546.

⁷ Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Szentmihály, 1821. november 21. = KazLev, 17/4019, 555–557.

⁸ Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. december 21. = KazLev, 17/3926, 314.

⁹ Egy köblös föld 1 magyar holdnak, azaz 1200 négyszögölnek felel meg, vagyis a kinézett birtok szántóföldi része nagyjából 130 hektár. A széphalmi birtokról részletesebben: ORBÁN László, *Kazinczy széphalmi birtoka*, Irodalomismeret, 2017/4, 8–52.

napon a hűgának, Klárának is tényként jelentette be az alsómihályi birtok megszerzését: „tegnap megvettem a' Nedeczky Imre Ur Mihalyi egész birtokát”.¹⁰ A szerzeményt hasonló adatokkal írta le, de egy nagyon fontos részlettel kiegészítve: „A' Nedeczkyvel kötött Tractatus első cikkelye az hogy 1821nek első heteiben tíz ezer forintot tegyek-le.”¹¹

Eszerint Kazinczy már egy szerződéssel is elkötelezte magát 10.000 forint kifizetésére. Nem tudni, hogy kifizette-e valaha is ezt az összeget. Azt viszont tudjuk, hogy a „tractatus” megkötése pillanatában még a vételár első részletére sem volt pénze. Azt tervezte ugyanis, hogy bérbe adja a birtokot, és a bérleti díjból fizet majd, ahogy ezt szintén megírta hűgának: „Én a' jószágot arendába adom Mihalyiba, 's oda által nem költözködöm; 's azon leszek hogy Arendásom tegye le azt a' pénzt.”¹² Váczy János úgy látta, hogy Kazinczyt ez ügyben „ábrándok csalogatják”, hiszen „ekkorra összeget ekkora földből semmiféle bérlő ki nem fizet előre.”¹³ De Kazinczy talán mégsem volt ennyire naiv, hiszen e bevezetés után kölcsönért, vagy legalábbis közvetítésért fordult testvéréhez: „De kétséges lévén, kapok e olly Arendást, a' ki 10,000t adjon előre, 's mindgyárt most; illő pénzt keresnem mindenfelé. Kérlek tehát, útasíts valahova. Lehetne e reményleni hogy Ibrányi Antal Ur kikap bajomból? Az Intabulatiótól a' Mihalyi birtokra nem írtódom, sőt azt offerálok.”¹⁴ A levél most nem idézett részéből kiderül, hogy éppen folyó pereiből (erről is később lesz szó) remélt bevételt. Ez a halovány remény, illetve maga a megvásárolt alsómihályi birtok lenne a fedezet. Összességében az látszik, hogy Kazinczy pénz és hitelképesség nélkül vágott volna bele az üzletbe. Nem meglepő, hogy az alsómihályi birtok sohasem került a tulajdonába.

Kazinczy sógornőjéhez, Török Marie-hoz írt levele szerint nem pénzhiány miatt hiúsult meg az adásvétel, hanem azért, mert az eladó a megállapodás után felemelte az árat. Kazinczy ugyanis nem magával a birtokossal, Nedeczky Imrével tárgyalt és állapodott meg 1820 decemberében, hanem egy meghatalmazott fiskálissal. A karácsonykor hazatérő Nedeczky azonban 17.000 forinttal többet kért volna, így az üzlet 1821. január 5-re bizonytalanná vált.¹⁵ Január végén már hűgának is lemondóan írt: „Az én örvendezve jelentett vételem aligha el nem múlik. Nem úgy mentek velem mint óhajtottam.”¹⁶ De a nehézségek ellenére Kazinczy mégsem adta fel tervét. Februárban már a sógora, a sikeres bányavállalkozó Dercsényi János is aggódott, és Dessewffy segítségével próbálta meggyőzni Kazinczyt: „Nálam vala tegnap Dertsényi, kért: beszéljelek le acquiriziódról – céljait nem tudhatom: de mint okos és tapasztalt

¹⁰ Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1820. december 21.] = KazLev, 17/3930, 326.

¹¹ Uo., 327. (kiemelés az eredetiben)

¹² Uo.

¹³ VÁCZY, *i. m.*, 584.

¹⁴ Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1820. december 21.] = KazLev, 17/3930, 327.

¹⁵ Kazinczy Ferenc – D'Ellevauxné Török Máriának, Széphalom, 1821. január 5. = KazLev, 17/3931, 328–329.

¹⁶ Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. n., [1821.] január 21. = KazLev, 17/3942, 375.

embert barátodnak tartván, nem gondolhatom: hogy egy oly' jó fejű ember alacsony lélekből származott tanácsot adhasson.”¹⁷

A család és a közeli barátok óvnák Kazinczyt, a távolabb lakó ismerősei előtt azonban továbbra is sikeres gazdálkodónak tűnhetett. Szemere Pál 1821. február végén, majd Döbrentei március elején gratulált a „szép aquisitió”-hoz.¹⁸ Kazinczy március 16-i válaszlevelében megírta ugyan, hogy nem az övé a birtok, de úgy tűnik, még ekkor sem mondott le a megszerzéséről: „A' szerzett jószág még nem enyém. Csalni akarnak. Azt pedig én nem tűröm, mert én soha senkit meg nem csaltam.”¹⁹ Amikor Kazinczy csalásra panaszkodott, bizonyára a vételár felemelésére gondolt. Ez esetben észszerű lenne elállni az adásvételtől. Kivéve, ha a „Nedeczkiel kötött Tractatus” lehetővé tette az ár megváltoztatását – például a földben lévő őszi vetés vagy az épületek hozzászámolását²⁰ –, és visszalépés esetén kötbérről, vinculumról is rendelkezett. A lehetséges vinculum lehetséges mértékéről: 1806-ban Kazinczy 2500 forintért (terméssel együtt 3000 forintért) vásárolt szőlőbirtokot, természetesen kölcsönből. Az alkut augusztusban kötötte meg, azzal a feltétellel, hogy szüretig kifizeti a vételárat, különben 100 arany vinculum terheli.²¹ A 100 arany akkor nagyjából 450 forintot ért, tehát a bánatpénz 15% körül volt.

Eddig még nem került elő ez a „Nedeczkiel kötött Tractatus”, de ha valóban létezett, és ha az eddig elbeszélte történetünk főbb pontjaiban egybeesik a valós eseményekkel, akkor Kazinczy kényszerpályára került. Vagy a birtok első részletére (10.000 forint), vagy a hasonló nagyságrendű bánatpénz kifizetésére készpénzhez kellett jutnia, bármi áron és sürgősen. Ez lehetett az az első dominó, amely elindította a Kazinczy-birtok csődje felé vezető eseményeket.

A személyes körülményekről

A Nedeczky-birtok megvételére 1820 decemberétől 1821 tavaszáig tett kísérletet Kazinczy. Miért olyan fontos ez a birtok, és miért éppen ekkor? A kézenfekvő válasz, hogy Nedeczky ekkor ajánlotta megvételre birtokát, a vétel egyedi lehetőségnek tűnt. Ezentúl azonban Kazinczy különböző életeseményei is abba az irányba mutattak, hogy vállalható számára egy gazdasági befektetés.

¹⁷ Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1821. február 6. = KazLev, 17/3954, 400.

¹⁸ Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. február 24. = KazLev, 17/3958, 410; Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. március 5. = KazLev, 17/3960, 412.

¹⁹ Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Sátoraljaújhely, 1821. március 16. = KazLev, 17/3964, 418. (kiemelés tőlem)

²⁰ A földben lévő vetés beszámítása önmagában nem indokolná az ár ilyen mértékű megemelését, mert egy bevetett köblös föld után csak 3-8 forint haszonnal számolhattak (vö. Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1830. június 29. = KazLev, 21/5183, 326.).

²¹ KAZINCZY Ferenc, *Széphalom és házi dólgaím* = K. F., *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 158–159.

Talán a legsürgetőbb személyes tényező, hogy ekkorra már 60 éves elmúlt. Legkisebbsége, Lajos, 1820-ban született, de Fizsi is még csak hároméves, Bálint pedig kettő. Az öregedő Kazinczy egyre többet aggódott hét gyermeke jövője miatt, és habár jó erőben érezte magát,²² nem lehetett biztos abban, hogy fel tudja nevelni őket. Ezért legalább anyagi biztonságot akart szerezni számukra: „Gyermekeim el fogják mondhatni, hogy atyjok, kit egy rossz testvér és egy rossz sógor ’s az idő nyomorgatott, nekik még is szerze valamit. ’S hogy ezt mondhassák, inkább áhítom mint azt, hogy némellyek pengessék nevemet.”²³

Ha e sorok írásakor, 1820 végén visszatekintett írói pályájára, „némellyek pengették” ugyan nevét, de pénzügyi szempontból sikertelennek ítélné irodalmi tevékenységét. Még fordításainak 1814–1816-os reprezentatív kiadását is: ez a kilenckötetes sorozat nemcsak tartalmát tekintve, hanem könyvészetileg is nagyon igényes megjelenésű, és levelezéséből látszik, hogy anyagi hasznot is remélt e vállalkozásból. A nyereség azonban elmarad. A könyvsorozat kritikai kiadásának bevezetője szerint Trattner János Tamás 500 előfizetőt remélt, vélhetően ennyi kellett volna a haszonhoz: „1814 végén még mindig csak száznyolcvan előfizetőnél tart az értékesítés ügye, Trattner pedig ráadásul már nem is négy-, hanem ötszáz jelentkezőre számít, különben a munkálatok leállítását helyezi kilátásba, Kazinczy leveleire azonban ekkorára már egyáltalán nem lesz jellemző a projektum finanszírozási vonzatait illető aggodalom.”²⁴ Bodrogi Ferenc Máté adatai szerint végül az előfizetők száma „az utolsóként megjelenő nyolcadik kötet idejére már négyszáz körüli”²⁵ De ez kevés, Kazinczy kénytelen számot vetni azzal, hogy legnagyobb irodalmi vállalkozása pénzügyi szempontból sikertelennek bizonyult: „Azt hittem, édes barátom, hogy IX Kötet írásaim egy két ezer fntot hoznak-be, hogy hat vagy hét ezer [fnt.] adósságomból valamit lefizethessem. 31 exemplárt ingyen oszték-ki, ’s kérdd, kérlek, hány forintot vettem be? Ötvent.”²⁶

Kazinczy számára e kudarccal az irodalom mint piaci alapú vállalkozás hosszú évekre megszűnt. A levél folytatása szerint inkább visszatérne a személyes kapcsolatokon alapuló mecénatúrához: „Nem csinálhatnátok e ti jobbak azt, hogy példának okáért tíz exemplárt ebből *nagy* és *jó Uraknak* tolnátok nyakokra úgy, hogy ők azért nekem (tudatva velem, vagy nem tudatva neveket) nevezetes summával kedveskednének. Mi volna az péld. ok. egy Illésháznak? Nekem pedig, kin ötödfél gyermek sullya fekszik, ’s a’ kit adósság nyom, nagy segéd volna.”²⁷

²² Ahogy Váczy János írta: „Még 60 éves korában majdnem teljes ifjú erejével dicsekszik. [...] Mily ifjú erővel üli meg 60 éves korában is gesztenyesárga, hattyúnyakú, szarvas lábú Traján nevű csődörét, ezt az »irtóztató tüzü« lovat, amely nagyon gyakorlott lovását is levetette.” VÁCZY 2012, i. m., 588.

²³ Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. december 21. = KazLev, 17/3926, 314.

²⁴ BODROGI Ferenc Máté, *Bevezetés = KAZINCZY Ferenc Művei: Szép Literaturá, s. a. r.* BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 1070.

²⁵ Uo., 1071.

²⁶ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25. = KazLev, 14/3329, 450. (kiemelés az eredetiben)

²⁷ Uo. (kiemelés az eredetiben)

Ugyanebben az időben, 1820 körül, a Kazinczy házaspár nagyobb bevételre számított: Török Sophie örökségére, a kázméri birtok egyharmadára. Azonban Kazinczyné fiútestvére, Török József nem adta ki az osztályrészét. Kazinczyék – a másik lánytestvérrel együtt – végül pert indítottak a fivér ellen, amelyet az eperjesi kerületi táblán ekkoriban nyertek meg.²⁸ Ez az elsőfokú ítélet reményt adott Kazinczy számára, hogy hamarosan hozzájut az összeghez, amiből majd rendezheti tartozásait, a maradékból pedig sikeresen gazdálkodhat. E bevétel biztosnak látszott, így Kazinczy egyfajta áthidaló kölcsönként tekinthetett az 1820-as években felvett pénzekre. De a sógora fellebezéssel húzta az időt: „Megmondá Fiscálisa, hogy nem csak magam, de gyermekeim sem érik még [!] végét a' pernek; sőt ő maga, a' Sógorom, a' feleségemnek kimondá, hogy ő ugyan semmi rést el nem múlaszt, a' mi a' pert vonhassa, mert neki hat gyermeke van.”²⁹

Kazinczyék végül a királyi táblán és a septemviratuson (a két felsőbb fokú fórumon) is megnyerték a pert, de a jogerős ítéletet csak 1829. január 21-én hirdették ki. Török József ügyvédje, Kossuth László még ezután is késleltetni tudta az ítélet végrehajtását, így Kazinczy sohasem látott pénzt felesége osztályrészéből, és tartozásait sem tudta rendezni. Toldy Ferenc szerint a kázméri per miatt „kellett e családnak annyi évig nyomorogni, szenvedni, ezért K[azincz]ynak, tiszteletes aggságát, 51–72 éveit folytonos szenvedésekben, nélkülözésekben, öldöklő gondok közt s a túrt igazságtalanságok boszús fájdalmában leélni.”³⁰ A per különböző szakaszaiban hol tiszteséges kifizetésben, hol a kázméri birtok rájuk eső részének átadásában reménykedtek. Az alsómihályi Nedeczky-birtok pedig éppen a széphalmi és a nagykázméri között helyezkedett el, gazdálkodás szempontjából igen jó helyen: „hozzám másfél, Kázmérhoz is, Lasztóczhoz is fél, Újhelyhez az igazi ország-útján két órányira.”³¹

A hitelezésről

A pénzromlás kora a Habsburg Birodalomban 1820-ra lezárult, a napóleoni háborúk után a béke tartósnak ígérkezett, kiszámíthatóvá váltak a politikai, jogi és gazdasági tényezők. A gazdasági értelemben vett makrokörnyezet tehát kedvezőnek látszik, de a hitelezés jogi szabályozása az országban még nem történt meg. Az első teljes

²⁸ A fiúörökös azért vitatta a lánytestvérei örökösödési jogát a birtokhoz, mert Kazinczy apósa, Török Lajos a csak fiúágon örökölhető ónodi birtok ellenértékéből vette a kázméri birtokot. Török József peres úton több, már korábban elzálogosított birtokrészt is megpróbált visszaszerezni, e perekbe is beavatkozott Kazinczy és felesége, mint lehetséges örökös. (Bővebben: *KazLev*, 24, 536–537.)

²⁹ Kazinczy Ferenc – Desselwffy Józsefnek, Széphalom, 1822. szeptember 11. = *KazLev*, 18/4107, 144.

³⁰ ORBÁN László, *Toldy Ferenc: Valami Kazinczy Ferenc életéhez K[azinczy] Gábor elbeszélése után = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 17, szerk. Kováts Dániel, Sátoraljaújhely, 2007, 37.

³¹ Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. december 21. = *KazLev*, 17/3926, 314.

magyarországi váltótörvény 1840-ben jelent meg.³² A hitelezés intézményi része sem volt adott, vagyis nem volt Magyarországon bank az 1840-es évekig, noha a „rendelkezésre álló hitelek mennyiségének elégtelen volta és az ezzel kapcsolatos gazdasági-pénzügyi elmaradottság és visszaélések felszámolásának szükségessége”³³ indokolta volna. Somorjai Szabolcs a korszakra a személyes hitelezést tartja jellemzőnek: „Azaz nem hitelintézmények gyűjtik például betéteken keresztül össze az összegeket, amiket kölcsön formában később folyósítanak, hanem magánemberek megtakarításait fektetik kölcsönüzletekbe. Ugyan a személyes hitelezés időszakában is léteztek pénzforgalmazó intézmények, mint pl. megyei pénztárak, árvaszékek, egyházi alapítványok, illetve külföldi magánbankházak, ezek az intézmények azonban csak a kihelezett összegek kisebb részarányát biztosították.”³⁴

Magyarországon tehát mai értelemben vett banki hitelezés nincs, de több egyházi és alapítványi intézmény is foglalkozik pénzkölcsönzéssel. Egyelőre kérdés, hogy e forrásokat megkereste-e Kazinczy, és ha igen, miért nem jutott kölcsönhöz. Másrészt Kazinczynak számos gazdagabb rokona is volt, így akár családi segítséget is kaphatott volna. Kölcsönt azonban a családi kapcsolatok révén csak szabadulása után, Péchy Imrétől kapott. Ekkor egy különösen méltánylandó célra, a fogsági költséget kirovó kamara kifizetésére kért Kazinczy 700 forintot.³⁵ A pénzt megkapta, kamatait is rendezte,³⁶ de a kölcsönt végül az anyja, Bossányi Zsuzsanna fizette vissza 1810-ben.³⁷ Kazinczy irodalmi tevékenysége sem jelentett előnyt: „Híjába kértem kölcsön a' gazdag bátyámtól Kazinczy Pétertől 2000 ftot szüretre 1809 és 1810, hogy asszuszlót csináljak, 's kivéven a' mit belé tettem 's rajta nyertem, tőke pénzét 's kamatját visszaadtam volna. Azt hiszik az emberek, hogy a' ki könyvet csinál, annál el van veszve a' pénz, 's költsön nem kapok hogy speculáljak.”³⁸ Jellemző az is, hogy Kazinczy testvére, József 1828-ban 4300 forint fejében nem váltót kért bátyjától, hanem földzalogot.³⁹ Feltételezhető, hogy Kazinczyt még közeli rokonai is kockázatos adósnak látták, ahogy rossz adós volt minden olyan kis- és közepes birtokú nemes, aki hivatali jövedelemmel nem rendelkezett, ellenben töredezett birtokrendszere, alig látható ingó vagyona, sok gyereke és szövevényes örökösödési perei voltak.

³² SOMORJAI Szabolcs, *Hiteltörténet a be- és kitáblázási jegyzőkönyvek alapján a 18. század második és a 19. század első felében: A megyei hitelezés Csongrád, Fejér és Pest–Pilis–Solt vármegye példáján keresztül*, Doktori Disszertáció, Budapest, 2014, 20. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22441/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2021. június 30.)

³³ *Uo.*, 12.

³⁴ *Uo.*, 12–13.

³⁵ Kazinczy Ferenc – Péchy Imrének, Érsemjén, 1803. április 22. = *KazLev*, 3/592, 52–54.

³⁶ Kazinczy Ferenc – Péchy Imrének, Bagos, 1804. május 1. = *KazLev*, 3/672, 191–192.

³⁷ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, 1810. június 23–26. között = *KazLev*, 24/6011, 119.

³⁸ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25. = *KazLev*, 14/3329, 449.

³⁹ Kazinczy e testvére utalt fentebb idézett soraiban – és számos más helyen – „rossz testvér”-ként. A zálogszerződés lelőhelye: Magyar Tudomány Akadémia Könyvtár és Információs Központ (továbbiakban: MTA KIK) RUI 4r 261, 204.

A nagyobb kockázatot – a tőke esetleges elvesztését – sem a rokonok, sem a hitelt nyújtó intézmények nem tudták vagy akarták a váltók törvényes kamataért, 6%-ért vállalni. A kockázat beépítését a kölcsönbe, azaz a kamat felemelését viszont törvény tiltotta. E kamatszintet időről időre törvénnyel erősítették meg, ami azt jelzi, hogy a magánhitelezők a tiltás ellenére mégis bearázták a magasabb kockázatot. Ez az ő szempontjukból (valós) tranzakciós költség, az adós szempontjából viszont uzsora.⁴⁰ A személyes hitelezés mindenkori velejárája az uzsora, vagyis az olyan követelés, amely tönkreteszi az adóst.⁴¹ A tőkehiány és az uzsora a kortársak számára is nyilvánvaló volt, legalábbis 1821. november 4-én Dessewffy így írt Kazinczynak: „merő fáradtságos haszontalanság olyan országban gazdálkodni, [...] a’ hol nincs szorgalmat elevenítő forgandó Kapitális; a’ hol tetőtől allyig és tövig organisálva van az Uzsora, és az antisozialismus”.⁴² A hitelező több megoldásból választhatott, ha kompenzálni akarta a nagyobb kockázatot, avagy csalni akart. A legegyszerűbb, ha a váltót nagyobb összegről állítja ki, mint amennyit ténylegesen átadott, így magasabb kamatot követelhetett. E váltókat mint dokumentumokat éppen ezért kellő forráskritikával kell kezelni, ahogy Somorjai is írja: „hiába találunk meg egy váltót vagy kötelezőt, egyáltalán nem biztos, hogy az arra ráírt összegek cseréltek gazdát. [...] a kételyeinkről valójában nem tudunk meggyőződni, mert a rendelkezésünkre álló forrásokból lehetetlen eldönteni, hogy valóban csak a nagyobb kockázatot akarták-e kompenzálni a hitelezők a nagyobb kamattal, vagy pedig ténylegesen csalásról volt-e szó.”⁴³

Mivel a személyes hitelezők általában nem ismerték adósaikat, szükségük volt közvetítőkre, Kazinczy szavával *faktorokra*, vagy későbbi szóhasználattal *hajhászokra*, *alkuszokra*.⁴⁴ Ezen faktorok az 1820-as években Tokaj-Hegyalján dörzsölt borkereskedők voltak. Az ő feladatuk és felelősségük sem volt ekkor még jogilag szabályozva, így szereplésük teljesen összezavarja a történéseket. Nem lehet eldönteni, hogy a hitelező valós akaratával egyezően kötötték-e a szerződéseket, vagyis hogy a megbízó tudtával csapták-e be alkalomadtán az adóst. A szerepük az is lehetett, hogy az uzsorás hitelező magyar nemesi nevének tisztaságát megóvják.⁴⁵

Az eddig mondottakat tankönyvi példaként illusztrálja Kazinczy egyik története:

Seelig Grün Rozgonyi Zsidó 1821. Febr. 1 napján az ifju Bermannel jöve hozzám, hogy nekem ötlet ez ajánlja, mert én Grünnek nevét sem hallottam soha. – Grün azt mondá, hogy hallja szükségemet, ’s hogy én bizonyos speculatióra pénzt keresek. – (Birkéket akartam venni, ’s bár ne csalódtam

⁴⁰ SOMORJAI, *i. m.*, 43–66.

⁴¹ *Uo.*, 50.

⁴² Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Szentmihály, 1821. november 4. = *KazLev*, 17/4019, 558.

⁴³ *Uo.*, 53–54.

⁴⁴ SOMORJAI, *i. m.*, több helyen.

⁴⁵ „[A]z uzsorások mindenképpen ügyeltek a törvényes látszatra, pont ez az oka annak, amiért olyan nehéz az uzsoráskodást ténylegesen megragadni.” *Uo.*, 53.

volna meg; úgy eddig rendben volnék) – Eggy valaki, de a' kit meg nem nevezhet, nekem ad KÉTEZER Váltó Czédula forintot, ha neki HATEZER fntról adok Cartabiancát, Grünnek pedig Plenipotentiát, hogy azt az alkut tehesse, a' mit a' szükség fog kívánni. Assecurált, hogy többet nem fogok visszafizetni mint a' mit felvettem, az pedig igazságos. Már több eseteken is keresztülment így. Azért kívánnak háromszor annyit mint adtak, mert a' törvénytelen interest a' Capitalishoz csapják.

Adtam neki mind Cartabiancát mind Plenipotentiát, 's ő az én lovaimon elébb Nagy-Idára ment, a' mint gyaníthatni, a' híres Dombayhoz; onnan Sirokára, Sárosban. Én mellé adtam a' Zsidómat, hogy fel ne vegye Grün a' pénzemet, 's vele el ne illantson. Azonban Grün a' szekeremet, kocsisomat, és Zsidómat Sirokán, vagy Siroka körül valamelly faluban hagyta, lovamra felült, 's éjjel a' Capitalistához ment. –

Végre megérkeznek, 's hoztak ezüstben és papirosban - - - -	1200 -
19 vég vásznat per 30 ft. - - - - -	570 -
Granátot - - - - -	80 -
két elnyűtt selyem asszonyi ruhát, mellyet azonnal elajándékoztam - - - - -	50 -
	Summa 1900 ft. -

adósom maradt 100 forinttal.⁴⁶

Látható, hogy nemcsak túlárasták a váltót, hanem az ígért összeg egy részét piac- képtelen árban szállították le. Kazinczy azonban kénytelen volt ezt elfogadni, hiszen előre kiállította és átadta a faktornak a váltót (6000 Ft-ról) és a meghatalmazást, amellyel Grün bármilyen feltétellel megköthette az üzletet. A hitelező végül természetesen a 6000 forint tőkét és annak kamatait követelte.⁴⁷ Nagyon nehéz Kazinczyt megérteni – de bizonyára nem ismerünk minden körülményt.

A Kazinczy házaspár hitelei

Mennyi kölcsönt vett fel a Kazinczy házaspár az 1820-as években? És e kölcsönök- ből mennyi volt a „törvénytelen”? A „törvénytelen” kifejezést akkor használom – Török Sophie-t követve –, ha túlárasták a váltót (Grün-ügy), vagy túlbecsült árut adtak készpénz fejében (Grün- és Bodzay-ügy), vagy váltóforintot adtak konvenciók forint helyett (Behmer-ügy), vagy beválthatatlan váltót adtak (Behmer-ügy).

Kazinczy halála után egy évvel özvegye, Török Sophie összeállított egy adósság- listát: „Feljegyzése azon adósságoknak, mellyek reám B. eml. férjem néhai tettes

⁴⁶ Kazinczy autográf, eddig kiadatlan kézírata, MTA KIK RUI 4r 261, 282.

⁴⁷ Ezt lásd alább Török Sophie táblázatában.

[tekintetes] és vitézlett Kazinczy Ferencz után maradtak – inclusive február 29-ikéig 1832, az interesteket csak futólag felvéve.”⁴⁸ E listából készült az alábbi táblázat:

<i>kelt</i>	„Törvényes” (tőke+kamat)	„Törvénytelen” (tőke+kamat)	<i>a hitelező neve</i>
1805. nov.	1000 Ft + ? Ft		Nagy András
1806. szept.	3000 Ft + ? Ft		Bosnyák Pálné
1820. jún.		4000 Ft + 2800 Ft	J.
1821. febr.		6000 Ft + 3990 Ft	Berman (faktor: Seelig Grün)
1821. febr.		8000 Ft + 5283 Ft	Bodzay Sámuel
1821. máj.		3500 Ft + 2266 Ft	R.
1821. máj.		6642 Ft + 4031 Ft	F.
1822. márc.		1140 Ft + 584 Ft	D.
1822. ápr.		900 Ft + 532 Ft	Behmer József
1831. febr.	1332 Ft + 0 Ft.		Horn Ferenc
	<i>Summa: 5332 (+ ?) Ft</i>	<i>Summa: 47.718 Ft</i>	

A teljes tartozás összesen: 53.050 Ft + két adósság kamata. Ez azonban nem a házaspár összes felvett kölcsöne, hanem csak azok, amelyeket Kazinczy haláláig nem tudtak így vagy úgy rendezni. Váczy János az egyik levelezéskötet bevezetőjében majdnem 10.000 forint adósságot számolt elő, amelyek közül e listán csak egy 1000 és egy 3000 forintos tétel szerepel.⁴⁹ Azon tartozások sem szerepelnek itt, amelyeket már betábláztak a birtokra, így az a 6000 forint váltó sem, amellyel Kazinczy és felesége elismeri tartozását Jakobovics Izsák (Isaac Jacobovics) felé 1820. július 28-án; ezt a váltót 1822-ben táblázták be a széphalmi birtokra.⁵⁰ Nem szerepelnek itt a zálogszerződések sem, így a fentebb már említett, József öccsével kötött zálogkölcsön sem.⁵¹ És nincs itt a Forgács-váltóért adott 4000 Ft váltó sem (erről alább lesz szó), vagy a dolgozat utolsó soraiban említett Brosko-féle tartozás (9000 Ft).

E lista szerint 1820 nyaratól 1822 tavaszáig 30.182 Ft kölcsönt vettek fel. Ehhez hozzá kell még számolni bizonyosan a Jacobovics-féle tartozást (6000 Ft) és a Forgács-kötelezvényt (4000 Ft). Az 1820-as évek legelején keletkezett kötelezettségek

⁴⁸ A listát kiadta: BALLAGI Aladár, *Kazinczy Ferencz és a „nemzeti hála”: 1832–1836*, ItK, 1891/4, 455–468. (Ballagi közlésében két dátum tévesen szerepel, ezek javítva.)

⁴⁹ VÁCZY János, *Bevezetés* = *KazLev*, 22, X.

⁵⁰ A szerződés lelőhelye: MTA KIK RUI 4r 261, 176.: a betáblázást a szerződés hátoldalára Puky Antal Abaúj vármegyei aljegyző jegyezte be 1822. július 10-én. A szerződés másolata a Zempléni Levéltárban is megtalálható: Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár (továbbiakban: MNL BAZML SFL), IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, Loc. 204. No. 107.

⁵¹ Több ilyen zálogszerződés található Kazinczy gazdasági iratai között: MTA KIK RUI 4r 261.

tehát több mint 40.000 forintot (plusz kamatok) tesznek ki, jelen tudásunk szerint. A listán szereplő összes 1820–1822 közötti tartozást „törvénytelen”-nek mondta Kazinczy özvegye.

A Bodzay-ügy

A legnagyobb eladósodás 1821 februárjában figyelhető meg: egyetlen hónapban 14.000 forint ismert tartozást halmozott fel a Kazinczy házaspár. Ebből 6000 forintot Seelig Grünnek írtak alá, de csak 1200 forintot kaptak kézhez. A kamatot a hitelező 6000 forint után számolta, tehát az 1200 forintra ténylegesen 30% körüli kamatot követelhetett – és ráadásul még a soha oda nem adott 4800 forintot is. A Grün-ügy fentebb idézett leírása szerint Kazinczy „birkéket” akart venni ezen összegből.

Szintén e hónapra datálható a tartozások közül a legnagyobb összeg, a Bodzay-kölcsön, amelyről Török Sophie így írt: „*Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 8000. A felvétel kelésének ideje 1821. 8-ik febr. Interesek 5283 Rf. 45 kr.*”⁵² Ahogy minden tételhez, ehhez is megjegyzést fűzött az özvegy: „Ezen egész summában oly rossz borokat adván a hitelező, hogy azokat félannyi áron sem adhattuk el, mint a menyinyiben által-adattak; kitetszik: melly tetemesen megcsalattunk, mivel csak – 1758 – vftot vehettünk ki belőlle; mert egy-hamar tenta színűvé változott.”⁵³ Itt tehát 8000 forintot írtak alá, de csak 1758 forintot vehettek kézhez, és tíz év múlva már 13.283 forintot követeltek ennek fejében tőlük. Két ilyen előnytelen tranzakcióra nem tűnik elégséges magyarázatnak a „birkék vétele”, ezért feltételezhető, hogy e kölcsönök valódi célja az alsómihályi Nedeczky-birtok megvétele, pontosabban az első részlet, esetleg a bánatpénz kifizetése volt. Vagyis e kölcsönök kikényszerített hibák voltak.

A Bodzay-ügyről írt beszámolójában – mint fentebb is említettük – egy bizonyos birtok és állatok tervezett megvásárlásáról írt Kazinczy: „Alkuban lévén bizonyos jószág eránt, s a marhával speculatiót nagyban akarván kezdeni, pénzre vala szükségem. Azt e' pénztelen időben Zsidók nélkül lehetetlen szerzeni. Grünfeld Dávid Vécsén Abaujban lakó Zsidó hozzám jöve Tek. Bodzay Sámuel Urnak (Buzitáról, Abaujban) ide mellékelt Signaturájával, mellyben ötven hordó Asszúszőlővel kínálmeg, hordaját per 180 ft. calculálván.”⁵⁴ Megjegyzendő, hogy itt is a Grün-ügy forгатókönyvét láthatjuk, némi átírással: egy faktor felkeresi Kazinczyt és egy magyar nemes nevében üzletet ajánl fel. Először bort és szőlőt akar eladni Grünfeld, majd miután tisztázódik, hogy Kazinczynak készpénz kell, módosítja ajánlatát: bort ad, de vevőt is ígér hozzá, tehát szinte azonnal készpénzhez juthat(na) Kazinczy. A valódi „capitalistával”, Bodzayval soha nem tárgyalt személyesen Kazinczy.

⁵² BALLAGI, *i. m.*, 462. (A szöveg egy táblázatból idézve, dőlttel kiemelve a fejlécek megnevezései.)

⁵³ Uo.

⁵⁴ [A Bodzay-dosszié], *i. m.*, 361.

Kármentési kísérletek

1821-től Kazinczy gazdasági kilátásai egyre borúsabbak lettek. A felesége örökrészét nem kapták meg, a kázméri per egyre inkább húzódott, miközben tartozásai drámaian megnőttek. Sem hivatali jövedelme, sem írói bevétele nincs. Új birtok szerzéséről végképp le kellett mondania, sőt, a széphalmi birtokért is aggódhatott. Hitelezői egyre többször fenyegették betáblázással, végrehajtással.

1821 második felétől már kármentési kísérletnek értékelhető vállalkozásokat kezdeményezett. Pénze ugyan továbbra sincs, de váltót vagy bort adna birkanyájért cserébe: „gazdaságomat mindennemű marhák által akarom jó karba hozni. [...] Én, ha a' Gróffal vagy a' Grófnéval alkuba ereszkedném, egy 500 ftos intabulált activus Contractusomat adnám, és másolás boromat, vagy ha a' Grófnak 's Grófnénak úgy tetszenék inkább, Contractust is magamról.”⁵⁵ 1822 tavaszán a kázméri per ügyeit intézte az eperjesi törvényszéken, majd hazatérve másfél hónapig semmit sem írt és olvasott, csak gazdaságával foglalkozott. Legalábbis ezt írta távolban lakó ifjú hölgyismerősének: „Én Eperjesről haza érvén azt tevék a' mi rajtam még soha meg nem történt: hat hétig nem írtam semmit, hat hétig nem olvastam semmit; gazdaságom és kertem foglalja-el. Szarvas marhákat vettem, még pedig csoportosan, 's méheket, ezt is számosan.”⁵⁶

A gazdasági hanyatlás elbeszélése egyre többször fonódik össze a kázméri per elhúzódásával, a sógora igazságtalanságával. 1822-ben bort vett – hitelre. Kazinczy alig-alig ivott bort, noha saját szőlője is volt, e mennyiséggel kereskedni akart. Az árát azonban nem tudta kifizetni, így az eladó bíróság elé idéztette: „A' Sógorom hajthatatlansága engemet nem csak szükségbe ejte, hanem gyalázatokba, megaláztatásokba is. Illyen az, hogy egy Kassán lakó Majoros Márton nevű Urtól borokat vevék, 's ez most citáltata. Részemről az a' szerencsétlenség történt hogy nem compareálék, az ő részéről hogy nem convincáltatott per contumaciam; 's így most már másodíkszor szándékoznak citálni.”⁵⁷ Majoros Márton még néhány hónapig várt a vételárra, aztán végrehajtással fenyegette meg Kazinczyt: „Én régen bementem volna Kassára hogy Majorossal végezzek, 's az executiót megelőzzem, melly a' mint írtam, Május 14dikére van rendelve. De pénzem nincs; a' legiszonyúbb elakadásban vagyok. A' Sógorom csak húzni vonni akarja a' pert, nem gondol azzal hogy én és ez a' sok gyermek, hogy az ő jó testvére a' legnagyobb szegénységet, a' legnagyobb elakadást szenvedjük, 's a' legnagyobb megaláztatást.”⁵⁸

⁵⁵ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19. = KazLev, 17/4014, 540–541.

⁵⁶ Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1822. június 20. = KazLev, 18/4092, 100.

⁵⁷ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, [Széphalom], 1823. február 23. = KazLev, 18/4169, 271–272.

⁵⁸ Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. április 28. = KazLev, 19/4347, 122. (kiemelés az eredetiben)

A Béhmer-ügy

A kármentési kísérletek közül kiemelkedik a Béhmer Józseffel kötött tranzakció. Török Sophie adósság-listáján a „Törvénytelen adósságok” közé sorolva található meg ez a kölcsön:

Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 900. A felvétel kelésének ideje [1822-ik] Apr. Interestek 535 Rf. 37 ½ kr. [Megjegyzés] Ezen váltó pénzben felvett – 900 – Rftot a creditor Conv. pénzben praetendálja; azon okból, hogy ezen capitális kiegészítésére mélt. gróf Forgács Ferencz úrnak, egy – 4000 – Conv. Rftokról szólló passivus contractusát transferálta ránk, – de a mellyet soha nem incassálhattunk; erre nézve a contractust törvényesen is visszakivántuk vétetni a báró creditor által; – de ő ezt tenni nem akarván, a contractust maiglan is kezemnél vagyon; melly miatt illy tetemesen megkárosítván; a summa mennyiségét és valóságát meg nem esmérem.⁵⁹

E feljegyzésből, illetve az alább idézett ügyvédi levélből az látszik, hogy Béhmer 1000 konvenciós forint értékű kötelezvényt kért Kazinczytól, de erre csak 900 váltóforintot adott ki. Ezzel egyidőben 4000 konvenciós forint értékű kötelezvényt kért, és cserébe Forgács Ferenc szintén 4000 forintról szóló kötelezvényt (és annak egyévi kamatát) adta. A nyereséget az hozza, hogy 1 konvenciós forint 2 és fél váltóforintot ért. Vagyis ha az 1000 váltóforintot 1000 konvenciós forintként papírozták le, akkor Béhmer 2500 váltóforintot és annak kamatait követelhetette. Béhmer (vagy a faktora) jóhiszeműségét az is megkérdőjelezi, hogy 1000 helyett eleve csak 900-at adott, és még inkább az, hogy a Forgács-féle váltóról tudhatta: beválthatatlan. Tehát Kazinczyéknak 4000 konvenciós forint értékű váltójáért egy értéktelen papírt adott.

Másrészt viszont Kazinczyék sem a kamatot, sem a tőkét nem fizették vissza. Béhmer végül perrel fenyegetőzik, miközben – a jelek szerint – megpróbálta a piacon is értékesíteni Kazinczyék váltóját. Kazinczyék erre válaszul érvényteleníteni akarták a szerződést. 1829 márciusában Wékey Károly ügyvéddel levelet írtak a bárónak: „Grof Forgacs Ferencz Contractussával vissza veszi és ezek helyett a 4000 forintos Kötelezést vissza adja Nagyságod. Mellyre alázatossan kerem Nagyságod, külömben a’ legközelebbi Köz Gyűlésre be-megy a’ Protestatio, melly Nagysadnak nem lehet kellemetes.”⁶⁰ Béhmer természetesen nem ijedt meg a vármegyei közgyűléstől, nem tekintette semmisnek a szerződést. Kazinczyék erre valóban beadtak egy tiltakozást a közgyűléshez. E levél még nem jelent meg, ezért teljes egészében idézem:

⁵⁹ BALLAGI, *i. m.*, 463. (A szöveg egy táblázatból idézve, dőlttel kiemelve a fejlécek megnevezései; a szögletes zárójelben javított adat és megjegyzés tőlem.)

⁶⁰ Wékey Károly – Béhmer Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1829. március 10. = KazLev, 24, 769–770.

Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferencz, és Hites-Társas Méltóságos Szendrői Gróf Török Sónia képekben és nevekben, ellentmondás, meg és eltiltásképpen fedeztetik fel Tekintetes Zemplény Vármegye közönsége előtt az; miképpen Méltóságos Bezdédi Bárány Bémer József Ő Nagysága a' múlt 1822^{ik} Esztendő Aprilis Hónapnak 21^{ik} napján, majd ismét ugyan azon Esztendő Majus 14^{ikén} Kornstein Náthán, és Bergman Mózes sidók által, az ellentmondóknak, Méltóságos Gróf Forgács Ferencz Ő Nagysága által alá irtt 4000. Conventionalis pénzről szóló Contractussát, mint realis és az adós Grófon meg vehető adósságot, minden Evictio nélkül transferalt, 's azért az Ellentmondóktól szinte 4000. forint Conv. pénzről szóló Contractust vett légyen ki, nem csak, hanem ugyan azon időben, ismét ugyan azon ellentmondóktól, más 1000. forint Conventionalis pénzről szóló Contractust is által vett, de a' mellyre mai napig sem fizetett soha többet 900. forint Váltó Czédulánál; azomban most mind az elsőrendű 4000. úgy a' második 1000. forint Conv. pénzt Perrel sürgeti,⁶¹ 's az ellentmondókat illy tetemesen kívánna károsítani és elrontani; nehogy tehát addig is mig ezen ki jatzodtatásokat a' maga rendes úttján orvosolnák, halgatásokkal néhalán tán, abban való meg nyugvásokat mutatnák ki, ezennel mind a' 4000. Conv. pénz forint Obligatioikat, mellyet a' Méltóságos Gróf Forgács Ferencz Ő Nagyságán meg nem vehető 4000. Conv. pénz forint Obligatioja helyett, úgy az 1000. Conv. Pénz forintról szólót is, mellyre 900. forintnál többet nem kaptak, Méltóságos B. Bémer Ő Nagyságának ki adtak meg semmisítik, azokat irrealisoknak, nem igazaknak declarálják, 's Méltóságos B. Bémer József Ő Nagyságát, ezen Obligatiók tovább adásától 's az azokkal történhető Kereskedéstől translatióktól meg és el tiltják; 's ezen Ellentmondás, El tiltás és megsemmisítés rendjéről, a' szokott Tanúbizonyosság Levelet a' Tekintetes Megye által ki adattatni aláztatosan kérvén. –

[A levél hátoldalán más kézírással:]

Vétetett Martius 20^{kán} 1829

Olvastatott 829^k Eszt. Mart. 23ⁿ tartatott Köz Gyűlésben

[Alatta más kézzel a levéltári lelőhely számai, és a tárgy: „Protestatio.”]⁶²

Az bizonyos, hogy Bémer egy behajthatatlan követelést adott el Kazinczyéknek, és az is, hogy nem vette vissza Forgács Ferenc kötelezvényét: ez az *Alba optionalis* ma is az Akadémia kéziratárában, a Kazinczy-hagyaték iratai között van.⁶³

⁶¹ pénzt <Interessét> sürgeti, [A „perrel” szó sötétebb tintával ráírva az „Interessét”-re, így utólag törölve azt.]

⁶² Levéltári jelzet: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, 92. csomó, Közgyűlési iratok 1829, Loc. 288. No. 332.

⁶³ Szövegét és fordítását közli: KazLev, 24, 768–769.

Feltehetően ez ügyben fordult 1823-ban bécsi ismerőseihez, Cserey Farkashoz és Baykor Józsefhez Kazinczy. Baykor válaszleveléből kiderül, hogy Kazinczy szabadulni szeretne egy bizonyos gróf F. váltójától. Valószínű, hogy a Forgács-kötelezvényről van szó.⁶⁴ Baykor kedélyesen elmeséli, hogy őt egy 1000 forintos papírral kínálták meg, tehát gróf F-nek több váltója is forgalomban lehetett. Szerencsére ő nem dőlt be, hiszen Bécsben közismert volt, hogy a gróf szívesebben költ „kezes Nimfára, vagyis nyerges szűzre”, mint adósságaira:

Gróf F-nek 1000. ftos jó 's intabulált Obligatiojával magam is megkínáltattam egy harmad rész értékébe számlálva, tsak venném által, sőt azt bizonyosan 100. fton is meg vehettem volna; neki az Attya ad annyit esztendőnként Kegyelemből, a' mennyiből itt mint Secretarius ki-élhet, szállásán nints többé mit találni, minekutánna a' Creditorok minden Házi bútorait már nem egyszer el foglalták. Tart egy más szálláson, ide való szokás szerént, egy kezes Nimfát, vagy is nyerges szűzet, hámos paripa gyanánt. Mikor Bureaujában nints, ennél lakik, időzik, eszik 's mulat. A' mit erre költ, 's itt ki-adni módja van, arra az Igazság' Karja ki nem terjed. A' Magyar Korona alatt még most praeter virtualitatem indivisam semmije sints.⁶⁵

Megjegyzendő, hogy Kazinczy információáramlásban betöltött központi szerepe ekkor gyengének bizonyult, a bécsi Forgács gróf megbízhatatlanságáról szóló pletyka túl későn ért el Széphalomra.

Béhmer elvileg jó üzletet csinált: egy bizonyosan behajthatatlan értékpapírt cserélt egy valószínűleg behajthatóra. Kazinczyék pedig egy behajthatónak mondott kötelezvényért és a kapcsolt további készpénzért csak váltót adtak ki. Az üzlet tehát összetett, sikere azon múlik, hogy ki mennyi kockázatot visel. Amennyiben igaz, hogy 1000 konvencióos forint (=2500 váltóforint) helyett csak 900 váltóforintot kaptak Kazinczyék, akkor azt úgy lehet értelmezni, hogy ebben számolták el a kölcsönvalóságos költségét. Dessewffy szavaival: az uzsorát. Ez akkor lehet vállalható, ha a Forgács-féle kötelezvényt már nem terheli semmiféle kockázat. Vagyis ha Béhmer (illetve a faktor) behajthatónak vallotta és egyúttal valóban ígéretet tett arra, hogy mentesíti a behajthatatlanság kockázatától Kazinczyékat. Ez a legfontosabb pontja az 1829-ben írt ügyvédi levélnek is. Kazinczy állítása szerint Béhmer a váltót „mint realis és az adós Grófon meg vehető adósságot [...] transferalt”-a rájuk.

Irracionálisan aránytalan üzlet lett volna, ha a konvencióos- és a váltóforint árfolyamkülönbségén felül a váltó kockázatát is vállalták volna Kazinczyék. Valószínűbb, hogy ezúttal is becsapták őket.

⁶⁴ A levelet kiadó Váczy János jegyzete is gróf Forgács Ferencsel azonosítja: KazLev, 18, 526.

⁶⁵ Baykor József – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1823. február 24. = KazLev, 18/4171, 276.

Mi maradt a Kazinczy-birtokból?

Kazinczyék minden egyes kölcsönrel a birtokukat kockáztatták. Az érvényben lévő jog szerint ha a tulajdonjogot nem is, de a zálogjogot igen. A nemesi birtokon ugyan is a végrehajtás a zálog erejével bírt, és a javakat bármikor vissza lehetett váltani.⁶⁶ Kazinczyék több végrehajtást is elszenvedtek, és ha néhányszor vissza is tudták váltani az adott részt, biztos, hogy már Kazinczy életében zálog alá került a széphalmi birtok egy része (talán nagyobb része).

1824-ben a Major Márton által indított végrehajtást, a „legnagyobb megaláztatást” még elkerülte Kazinczy. 1829. június 15-én azonban végrehajtás alá került a széphalmi birtok: „Engem itt mindenemmel, házammal, embereimmel, földjeimmel, rétjeimmel és ingó ’s ingatlan holmimmal exequálnak, ’s most mind azt arendában bírom, míg az Isten rá segéll, hogy a’ pénzt letehetem.”⁶⁷ 1828-ból is tudunk ilyen fenyegetésről, akkor a bajt még elhárította Kazinczy, ám 1830-ban ugyanezen tartozás miatt ismét végrehajtó járt a birtokon:

Ez az átkozott, az egész világtól gazembernek ismert Zsidó [Berman] azt gondolta hogy engem az Executio gyalázatjával elijeszt, ’s 1828. rámhozta Zmeskált, ’s opponáltam. Kijövéen Zmeskállal, sorba járá embereimet, ’s elhirdette nekik, hogy holnap olta az övéi lesznek; kiszaladt a’ szobámból, megtekinté ólomat, ’s elmondá pásztoromnak, hogy holnap olta ez a’ marha övé lesz [...]. [...] Executióval ijeszteni keserves dolog; de lehetetlen volt elkerülni a’ bajt, a’ vétkes lépéseket. Az a’ dolog, hogy magamat kivágjam.⁶⁸

E levélből tudható, hogy Berman hatezer forint tőkére tízévi kamatot kért, vagyis ez a tartozás is 1820 körüli. Török Sophie listáján azonosítható az alábbi „Törvénytelen adóssággal”: „*Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 6000. A felvétel kelésének ideje 1821. 1-ső februar Interesek 3990 Rf. [Megjegyzés] Csak – 1900 – váltó ftot kapunk kész-pénzt ezen summára; a többit pedig nagyon felrótt vászony és gránátokban tolván ránk a creditor, – tetemesen meg csalt.*”⁶⁹ Ez nem más, mint a Seelig Grün közvetítésével (akit egy bizonyos ifjabb Berman ajánlott) felvett kölcsön. A tartozást – a jelenleg ismert adatok szerint – Berman nem tábláztatta be a széphalmi birtokra, hanem felkínálta megvételre Kazinczy sógorának, D’Ellevaux Jánosnak, Török Marie férjének. Török Marie-ék talán nyomott áron⁷⁰ vették át a váltót, hogy a kázméri birtok megsz-

⁶⁶ SOMORJAI, *i. m.*, 19.

⁶⁷ Kazinczy Ferenc – Guzmics Izidornak, 1829. július 7. = *KazLev*, 21/5012, 71. (Vö. még: Kazinczy Ferenc – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. június 20. = *KazLev*, 23/5914, 387.)

⁶⁸ Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. é. n. [Széphalom, 1830. április] = *KazLev*, 21/5151, 286.

⁶⁹ BALLAGI, *i. m.*, 462. (A szöveg egy táblázatból idézve, dőlttel kiemelve a fejlécek megnevezései; a szögletes zárójelben a megjegyzés tőlem.)

⁷⁰ Bermanról írta Kazinczy: „Millyen lehet ez a’ kilencz ezer és hatszáz forintos adósság, láthatod onnan, hogy elment a’ sógoromhoz, és azt neki három ezer forinton árulta, nem hogy fizesse, hanem hogy

tásakor e tartozást levonhassák a Kazinczyéknak kiadandó osztályrészből.⁷¹ A követelést – úgy látszik – ezzel az újabb tranzakcióval sikerült ráterhelni Kazinczyékra.

Az 1820. július 28-án Jakubovics Izsáktól felvett 6000 forintot sem fizették vissza Kazinczyék. A hitelező beperelte a Kazinczy házaspárt, és 1830. március 9-én meg is nyerte a pert az eperjesi kerületi táblabíróságon. A bíróság Kazinczy birtokait zároltatta, az erről szóló végzést megküldte az érintett vármegyéknek. Zemplén vármegye válaszából kiderül, hogy Kazinczyéknak ekkor (már) nincs zár alá vonható birtokuk a megyében – Széphalom Abaújhoz tartozott –, ám a leendő kázméri örökséget zárolták:

Tekintetes Kerületbeli törvényes Tábla!

Költt 1831^{ik} esztendei Mártius 5^{ik} napján S[átor].a[lja]. Új-helybe folyt. tartott Köz.Gyűlésünkben.

Jakubovics Izsák felperessége alatt Vitézlő Kazinczy Ferentz Tábla Bíránk és Hitvese született Gróf⁷² Török 'Sofia ellen m[ült]. e[sztendő]. Martius 9^{ik} napján be végzett Perben hozott Itélet biztossága tekintetiből, találtatható Javaik a' Kerületi Tekintetes törvényes Táblának m[ült]. e[sztendő]. Mártius 9^{ik} napjáról költt Levelénél fogva Zár alá vétetni kívántattván; erre nézve ki küldött főszolgabíránk azon hivatalos Jelentését, hogy e' részben egyedül Méltóságos Gróf Török Jósefnél N[agy]. Kázmérba Gróf Török 'Sofiának jövendőben jutható ösirészt⁷³ vehette és vette Bírói Zár alá, válaszképpen ide mellyékelve⁷⁴ által küldjük, több vagyonok kebelünkbe nem találtattván
A' kik egyéb eránt sat.⁷⁵

* * *

Összességében az látszik, hogy Kazinczyt a kázméri per elhúzódása és az 1820-as években felvett kölcsönei sodorták hatalmas adósságba, majd csődbe. A Kazinczy

interesre végye fel; nékem pedig három eszt. előtt másfél ezer forinton.” (Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. é. n. [Széphalom, 1830. április] = KazLev, 21/5151, 286.)

⁷¹ Török Marie – Kazinczy Ferencnek és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9. = KazLev, 24/6175, 326–327.

⁷² született <Kaz> Gróf

⁷³ ösi<tagot>

⁷⁴ A melléklet e másolatban nem található meg, nyilván az Eperjesre küldött eredeti levélhez csatolták. A Tiszáninneni Kerületi Tábla iratanyaga azonban 1956-ban egy belövést követő tűzvészben csaknem teljesen megsemmisült (Magyar Nemzeti Levéltár honlapja: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/birosagi_leveltarak [Letöltés ideje: 2021. július 26.]).

⁷⁵ Levéltári jelzet: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, Loc. 293. No. 582.

házaspár az évtized végére súlyosan eladósodott, gazdaságilag tönkrement. Török Sophie 1842-es halála után Kazinczy gyermekei szegénységi bizonyítványt kértek és kaptak. Toldy Ferenc szerint Széphalomból a sok „elzálogolás” után alig 9000 váltóforintot érő rész maradt meg, de ezt is „exequáltatta” egy Brosko nevű hitelező. E birtokrészt más elzálogosított részekkel együtt Kazinczy gyermekei vissza akarták váltani. 1855-ben még folyt a pereskedés, Toldy szerint ekkor a még „megnyerhető rész, a földes uraság megszűnte után is érhet még 20,000 pgt”.⁷⁶ Az 1859-es Kazinczy-centenárium ünnepei felhívták a figyelmet a pusztuló Széphalomra. Ekkor kezdeményezte az Akadémia azt a közadakozást, amelynek célja a birtok megvétele, az épületek és a kert rendbetétele, illetve a leszármazottak támogatása volt. A gyűjtés jelentős összeget, 60.000 Ft-ot eredményezett; az egykori 190 hektár területű Kazinczy-birtok az Akadémia tulajdonába került. A mai emlékkert 4,2 hektár.⁷⁷

ORBÁN LÁSZLÓ

tudományos munkatárs

ELKH-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport

orban.laszlo@arts.unideb.hu

Kazinczy's Indebtedness in the 1820s

Abstract: Ferenc Kazinczy planned several agricultural enterprises in the 1820s. They mostly meant that he intended to purchase land, vineyards, and livestock but he also planned to trade with wine. However, he was not able to finance his plans from his own resources, thus he needed loans. This paper is aimed to examine these economic plans: their personal background, the peculiarities of the financial transactions and the serious consequences of indebtedness.

Keywords: Ferenc Kazinczy, indebtedness, bill of exchange, loan, Széphalom

DOI: 10.37415/studia/2021/3-4/53-70.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

---

⁷⁶ ORBÁN, *Toldy Ferenc, i. m.*, 38.

⁷⁷ ORBÁN, *Kazinczy széphalmi birtoka, i. m.*, 11.